

Carles Cabrera

EXTREMS

Europa a les fosques. Polítiques socials en els feixismes

Jordi Estivill

344 pp., 2018, Barcelona, Icaria Editorial

El sociòleg i economista Jordi Estivill podria començar repetint allò tan esbombat que els pobles que no coneixen la seva història es troben condemnats a repetir-la. *Europa a les fosques*, subtitulada *Polítiques socials en els feixismes*, es una obra de cocció força lenta. La començà a barrinar durant la seva militància política clandestina antifranquista a la Catalunya del Nord amb posterioritat que s'esdevingués el maig del 68 francès i l'anà confegint, de mica en mica, al llarg dels cursos que va impartir a l'Escola Universitària de Treball Social de la Universitat de Barcelona entre l'any 1981 i el 2002. I de l'inici de la redacció fins ara se n'ha escolat una altra dècada, un temps en què això del feixisme, que pareixia que mai més tornaria, ha tornat a supurar amb força. És evident que hi ha tics feixistoides en diverses formacions europees populistes —no necessàriament conservadores— i d'extrema dreta del nostre temps que, al sisè i conclusiu capítol final, Estivill anirà desgranant amb els ets dels noms i els uts dels països, de la mateixa manera que s'estableix cert parangó entre el crac borsari del 1929 a Amèrica i Europa, que ajuda a explicar l'auge particularment del nazisme germànic, i la gran recessió del 2008-2009. Doncs bé, podem pujar-hi de peus que ha estat aquest ressorgiment ultra del segle XXI l'espero que ha empès l'autor a treure finalment el seu treball a la llum.

És en aquesta tessitura que se'ns ofereix un document històric sobre un aspecte concret, el de les polítiques socials i laborals dutes a terme per part d'aquells moviments que niaren a Europa des de la dècada dels vint fins a la dels quaranta —o la dels setanta, però el llibre es vol centrar en les tres primeres—: a saber, l'Alemanya de Hitler, la Itàlia de Mussolini, l'Espanya de Franco i el Portugal de Salazar. I s'allunyarà d'osques qui ho resolgui pensant que no en posseïren cap de nítida o que no les desenrotllaren en un moment de desenvolupament a Europa de l'Estat del benestar que coincidí, particularment, amb els darrers espeternecs de les dues dictadures peninsulars. La comparació de tots quatre es realitza amb països que resistiren la temptació feixista com ara Grècia, Anglaterra, França, Bèlgica, Suïssa, els modèlics països escandinaus i els EUA.

Amb tot, convé matisar que no tothom coincideix en el diagnòstic de considerar feixistes els dos darrers moviments que hem assenyalat i que, *stricto sensu*, només ho serien els dos primers o àdhuc el règim transalpi a soles, mentre que, als altres tres ens hi hauríem de referir com a nazisme, franquisme i salazarisme respectivament. Val a dir que foren els contraris a Mussolini els qui els qualificaren de feixistes d'antuvi, malgrat que després ells assumissin aquesta etiqueta com a pròpia i que també en aquell país i a fora s'han aixecat veus que han estat acusades per historiadors italians, com Emilio Gentile, d'haver banalitzat el mussolinisme com un règim d'opereta no totalitari quan, en realitat, fou tota una altra cosa.

Pel que fa a Franco, adesiara també s'alcen veus més o menys autoritzades bo i negant la seva vinculació dictatorial. Estivill puntualitza que el *Caudillo* només podria considerar-se totalitari fins a mitjan anys quaranta. Llavors, amb la derrota de Hitler i Mussolini, es veu forçat a rentar la cara del seu consell de ministres per tal de fingir un to més o menys aigualit, catòlic i tecnòcrata que quallarà devers la dècada dels seixanta. I quant a Salazar, hauria estat sempre un autoritari sense travessar mai la línia totalitària. La diferència entre un terme i l'altre vindria marcada pel fet que el primer permetria un pluralisme limitat —com ara la presència de les diferents famílies polítiques, com la catòlica posem per cas, dins el franquisme o una certa diversitat dins el salazarisme— enfront del control absolut exercit pel nazisme o l'estalinisme. Els règims ibèrics s'alinearíen més aviat amb l'autoritarisme de dictadures llatinoamericanes com, per exemple, la brasilera o l'argentina i això explica, en part, les aliances i sinergies interessades que foren capaços de teixir amb ells sobretot els anglesos i els nord-americans.

Aquesta qüestió complexa, polèmica i controvertida a casa nostra, sembla que també ha vessat rius de tinta a Portugal entre els que situen el dictador lusità a una franja o l'altra. Hom ha definit el culte professor d'economia política, Oliveira Salazar, com un feixista sense moviment feixista —de «fascismo de cátedra» el va batejar Unamuno, i Estivill, per la seva banda el titlla de «protofeixista oportunista», recelós sobretot dels excessos d'un Hitler o un Mussolini. Tampoc les relacions entre Itàlia i Alemanya foren plàcides d'antuvi, fins a la participació d'ambdós a la Guerra dels Tres Anys i la signatura de la Declaració de la Raça de l'any 1938 que establia tot un reguitzell de mesures discriminatòries envers els jueus. I també hi hagué similituds incontestables entre ells (l'odi atàvic comú a la bèstia negra del comunisme soviètic) i diferències entre tots quatre (particularment amb els portuguesos) a propòsit del tema de les polítiques socials però no només en aquest segment. Els dos primers s'acostaren arran de l'eix Roma-Berlín,

actuaren plegats a la Segona Guerra Mundial i fins i tot sol·licitaren l'entrada de Franco, de la mateixa manera que hi hagué fluids contactes posteriors a la conflagració bèl·lica internacional entre Espanya i Portugal. En qualsevol cas, del que no hi ha la més mínima ombra de dubte, és que la dictadura més dilatada del continent al segle passat, la del *doutor* Salazar, fou la més allunyada dels feixismes diguem-ne «clàssics».

La tesi d'Estivill consisteix a considerar-les totes quatre com a feixistes tant per la fesomia que presenten (*tutto nello Stato, tudo pela Nação, todo por la patria* o l'afirmació nazi que només els somnis són privats) com pel fet que, com sostenien aquests darrers, ni l'àmbit domèstic se n'escapa. La concepció de bastir un home nou també és un punt de coincidència compartit des dels individus de raça ària fins als «bons portuguesos» de l'*Estado Novo* salazarista tot passant per l'home nou fonamentat en el culte al cos i la virilitat, i modelat a l'estil del legionari romà i de l'home del *Risorgimento* vuitcentista. Òbviament la gradació partiria del paroxisme teutó com a únic representant del totalitarisme perfecte seguit per aquest ordre per Itàlia, Espanya i Portugal. Són interessants les observacions de contrastos i comitatànies que detecta l'autor entre els tres darrers (com ara el *Fuero del Trabajo* fet a imitació de la Carta del Lavoro i sobretot de l'Estatuto do Trabalho Nacional) o les semblances notables entre les dues nacions hispàniques. De vegades, tracta d'escatir quin dels quatre imita a qui, a qui observa cadascú a l'hora de cercar un paradigma i quin és l'ordre de prelació en la implantació de les polítiques. I dins l'Estat espanyol, naturalment, Estivill mostra una certa atenció per referir-se a les particularitats estrictes del Principat.

De tota manera, el llibre també presenta alguns peròs greus. Se suposa que es tracta d'un estudi especialitzat i no introductori que promet d'abordar l'àmbit sociolaboral, però acaba fent un recorregut divulgatiu massa extens (històric, econòmic, assistencial, esportiu, d'habitatge, etc.) sobre els quatre governs esmentats i sobre els motius que dugueren a l'ascens i consolidació del feixisme com a conseqüència de les revoltes obreres fracassades anteriorment a Portugal, Itàlia, Alemanya i Àustria o el desenllaç de la Guerra Civil aquí, que bevien al seu torn de la Revolució Soviètica.

Aquesta voluntat divulgativa que observàvem també es nota en l'aprofitament d'alguns treballs anteriors al seu que prèviament ja havien tractat el tema i en l'aprofundiment en unes arrels molt remotes, del segle XIX, que també s'entenen per aquest origen acadèmic en què germina el llibre i que analitza en paral·lel les lleis desamortitzadores a Portugal i Espanya o la cronologia legislativa de la

beneficència en aquests països i a Itàlia. En els capítols centrals s'ocupa del rol dels serveis socials en estats de l'Europa central com Suïssa, França o Bèlgica, i després a Portugal, Itàlia, Espanya i Catalunya, que també havien encetat el seu recorregut en el segle anterior. El problema principal rau en el fet que això no és el que prometia el títol ni el que preveia l'horitzó d'expectatives del lector. En cert moment, pot envair la sensació que Estivill s'ho ha fet venir bé per recopilar tot el material que havia anat aplegant amb les seves classes bo i enriquint-lo amb estudis d'altri oportunament indicats a les notes al peu per acabar configurant un assaig que, amb tot, gira al voltant de l'objecte d'estudi perquè constantment hi fa giragonses; però la veritat és que la història dels serveis socials se n'allunya en excés. I el capítol corresponent, llarg de més de cent planes i que ocupa aproximadament una quarta part del llibre, perd completament el senderi del que són les polítiques socials durant els feixismes. Es parla de la cobertura social al llarg dels convulsos períodes de l'Espanya del XIX, de la Mancomunitat (amb el pretext que interessa saber quan els serveis socials comencen a formalitzar-se i llurs relacions amb el moviment feixista) o la Segona República, però això aquí no acaba de treure cap a res, més quan no queda en uns preliminars sinó que el llibre s'hi capbussa de ple. Seria totalment diferent si, per entendre'ns, s'hagués dedicat a ampliar la recerca durant la dictadura de Primo de Rivera, que no és el cas.

Semblantment, les interessants conclusions a què arriba, només amb pinces permeten agafar-se del nucli de l'estudi, si bé estan justificades per tal com foren el motiu que n'inspiraren la publicació. Estivill repassa les semblances que presenten els feixismes d'un temps amb aquells governs polítics coetanis de l'Europa de l'Est com el de Polònia i Hongria —o fins i tot la Rússia de Putin—, en què es detecten formes populistes com les estudiades, de la mateixa manera que a l'altra meitat del continent tenim l'amenaça de l'extrema dreta francesa de Marine Le Pen o l'accés al govern de l'austriaca —encara que en enllestir el llibre Estivill, aquests no devien haver accedit al poder. I també esmenta Alternativa per Alemanya, l'UKIP britànic, l'Alba Daurada hel·lènica i fins i tot el moviment Cinc Estrelles italià perquè, al capdavall, els extrems sempre es toquen. Tenim la immensa sort que aquestes formacions no s'avenen entre si, malgrat que comparteixen la seva oposició furibunda i el seu odi envers la Unió Europea, una autèntica pedra de toc del context actual, que no existia a la dècada dels anys trenta i que es va forjar precisament per evitar noves conteses fraticides com la que va donar lloc a la Segona Guerra Mundial. ◀